

Pieter van Wissing (red.), *Stookschriften. Pers en politiek tussen 1780 en 1800*. Nijmegen: Van-tilt, 2008. – 368 pp. ISBN 978 90 77503 85 0. € 24,90

De jaren 1780-1800 behoren tot de meest turbulente uit de Nederlandse geschiedenis: de Vierde Engelse Oorlog, de burgeroorlog tussen de orangisten en patriotten en een reeks van staatsgrepen hielden de gemoederen flink bezig. De journalistiek voer er wel bij; het regende nieuwe kranten en tijdschriften, waarin de politieke actualiteit van commentaar werd voorzien. Dat het er bepaald niet zachtzinnig aan toe ging, blijkt uit de bundel *Stookschriften. Pers en politiek tussen 1780 en 1800*. Deze door Pieter van Wissing geredigeerde en ingeleide bundel bevat zestien artikelen over spraakmakende politieke bladen uit de laatste twee decennia van de achttiende eeuw. Een greep uit het gevarieerde aanbod: Ton Jongenelen schrijft over *De Ouderwetse Nederlands patriot* (1781-1782), Pieter van Wissing over *De post naar den Neder-Rhijn* (1782-1784), Peter van den Berg over *De vrye Nederlander* (1785-1786), André Hanou over *De Duinkerksche historische courant* (1791-1792), Simon Vuyk over *De Republiek* (1795-1797) en Ans Veltman-van den Bos over *De vriendin van 't vaderland* (1798). Er is ook aandacht voor periodieken uit de Zuidelijke Nederlanden, namelijk *De Rapsodisten* (1784-1785, door Jacques Baartmans) en *De sysse-panne* (1795-1798, door Geert van den Bossche).

De bijdragen vormen een soort miniatuurportretten: er is veel oog voor detail en volop ruimte voor de petite histoire. Onderhoudend is bijvoorbeeld de beschrijving van de productie van de Oranjegezinde *Geldersche historische courant* (1787) door Rietje van Vliet. De lezer kan goed navoelen hoe gevaarlijk het was om drukwerk uit te geven: overal lagen politieke tegenstanders op de loer. Zo werd Maria Elisabeth Schilperoord, de echtgenote van de uitgever van de krant, op een regenachtige zomeravond in haar Rotterdamse woning door de patriotsgezinde schout en een paar leden van het vrijkorps betrappt met stapels nieuwe exemplaren. Ze probeerde hen met behulp van haar dienstmeid en nichtje te misleiden, maar de lading werd geconfiscieerd. Ze wist een vrijgeleide te krijgen en deed vervolgens uitgebreid verslag van de hele affaire in de *Geldersche historische courant*.

Boeiend is ook de bijdrage van Pim van Oostrum over *De Haagsche correspondent* (1786-1787). Dit tijdschrift stond onder redactie van een zekere Klaas Momus, die in dienst zou staan van de Oranjegezinde Pierre Gosse jr. In werke-

lijkheid was het blad juist bedoeld om Gosse en de aanhangers van Willem v te attaqueren. Het staat bol van allusies op bekende personen en Van Oostrum brengt het hele web van personen en mogelijke betrokkenen in kaart. Klaas Momus wist zijn identiteit echter zo goed te verbergen, dat deze tot op de dag van vandaag onbekend is gebleven. Van Oostrums bijdrage is illustratief voor de grote hoeveelheid spuurwerk die elk van de onderzoekers heeft moeten verrichten om pseudoniemen, vermommingen, relaties en netwerken te achterhalen. Het wemelt van de namen van radicalen, iets minder radicalen, gematigden en overlopers. Gelukkig biedt het register uitkomst, mocht het de lezer gaan duizelen.

Gekonkel, vriendjespolitiek en achterklap waren schering en inslag. Het doet allemaal sterk denken aan het beeld dat Marita Mathijssen schetste van de literaire tijdschriften uit de periode 1800-1840 (in: *Tijdschrift voor Tijdschriftstudies* 1997, nr. 2, 6-14). Ze vergelijkt het tijdschriftenwezen met de complexe familierelaties in de roman *Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan* van Louis Couperus: de tijdschrift-onderzoeker treft 'eenzelfde wirwar van verknoppingen, inteelt en incestueuze relaties en heimelijkheden die al dan niet verborgen blijven' aan. De familiemetafoor wordt ook opvallend vaak in *Stookschriften* gebruikt. Het is een komen en gaan van kibbelende broers, jaloezer halfzusters, inhalige neven en achterbakse oudtantes.

Temidden van alle intriges vormt de beschouwing van Gert-Jan Johannes over *De vriend van 't vaderland* (1787) een baken van rust: dit weekblad, waaraan Rhijnvis Feith meewerkte, werd niet gesteund door redactieruzies en had een gematigde, verlichte inhoud. Johannes laat echter zien dat de onpartijdige koers schijn was: het blad was in feite een voertuig voor patriotse ideeën. Om een heel andere reden is ook het artikel van Peter Altena over *De revolutionaire vraagal* (1798) van Gerrit Paape opmerkelijk. Hij zoekt namelijk de polemiek met de hiervoor genoemde auteur, die volgens hem in zijn gezaghebbende studie *De barometer van de smaak. Tijdschriften in Nederland 1770-1830* alleen oog zou hebben voor de langlopende tijdschriften: 'Eigenlijk wil Johannes dat tijdschriften langer dan een jaar bestaan, alleen dan zijn ze in zijn ogen werkelijk van betekenis' (286). Een gechargeerde voorstelling van zaken, lijkt mij, die geen recht doet aan de eigenlijke doelstellingen van Johannes' studie. De hele polemiek doet wat geforceerd aan en met zijn boeiende schrijfstijl heeft Altena dit soort virtuele, zelf gecreëerde opponenten helemaal niet nodig.

Minder overtuigend vind ik ook de term 'propagandatijdschrift', die Joost Rosendaal in zijn bijdrage over *De gemeene man aan het gemeene volk van Nederland* (1793) introduceert. Hij beschouwt dit blad als de eerste manifestatie van een nieuw genre, dat het midden houdt tussen een pamflet en een periodiek en waarin het voeren van politieke propaganda voorop staat. Noch het eerste noch het laatste lijken mij onderscheidende kenmerken – vrijwel alle politieke tijdschriften hadden immers een propagandistisch karakter en leunden sterk op de pamflettraditie (denk bijvoorbeeld aan de dialoogbladen). Het blijft bovendien onduidelijk of er andere Nederlandstalige bladen bestonden die in dit 'nieuwe genre' passen. Niettemin werpt Rosendaals bijdrage de interessante vraag op of het inderdaad mogelijk is om subgenres te onderscheiden in het tijdschriftenlandschap, en zo ja, welke dat zijn.

Deze opmerkingen moeten niet al te kritisch worden opgevat, want de artikelen zijn stuk voor stuk een feest om te lezen. Er ligt een prachtige, zorgvuldig geredigeerde bundel, die boven alles laat zien hoe intrigerend en werwend de achttiende-eeuwse journalistieke wereld was en hoeveel moois er nog te ontdekken valt. De zestien behandelde periodieken in *Stoek-schriften* vormen namelijk slechts het topje van de ijsberg. Van Wissing meldt in zijn inleiding dat er tussen 1780 en 1800 tussen de honderd en tweehonderd politieke bladen verschenen. Ik zie dan ook reikhalzend uit naar de *Encyclopedie van Nederlandstalige Tijdschriften*, waarin de meeste een plaats zullen krijgen. Deze zal online raadpleegbaar en dus makkelijk doorzoekbaar zijn – het absolute walhalla voor de stamboomliefhebbers.

Lotte Jensen

Lotte Jensen, *De verheerlijking van het verleden. Helden, literatuur en natievorming in de negentiende eeuw*. Nijmegen: Vantilt, 2008. – 272 pp. ISBN 978 90 77503 92 8. € 22,50

In 1795 vielen Franse troepen Nederland binnen, en met behulp van de Franse revolutionairen werd de Bataafse Republiek geïnstalleerd: met de laatste Stadhouders, Willem V, verdween ook het ancien régime. In 1805 werd het bestuur echter radicaal gecentraliseerd: Rutger Jan Schimmelpenninck nam de taak van raadpensionaris op zich. Nauwelijks een jaar later werd Nederland een koninkrijk met Lodewijk Napoleon, de broer van *le petit caporal*, als vorst. In 1811 werd Lodewijk Napoleon aan de kant ge-

schoven en werd Nederland ingelijfd in het grote Franse keizerrijk: Nederland verloor haar zwaar bevochten onafhankelijkheid. Napoleon verdween definitief van het toneel in 1815, en Willem I werd Koning der Nederlanden. In 1830 scheurde België zich af.

Stellen dat de vroege negentiende eeuw een woelige tijd was, is een understatement van formaat. Toch is het in deze tijd dat Nederland een moderne natiestaat geworden is, ondanks de steeds wisselende heersers. Nieuwe meesters, nieuwe wetten, zo luidt het cliché. Maar ook nieuwe geschiedenissen, want – om nog een cliché te gebruiken – de geschiedenis wordt geschreven door de overwinnaars. Dat dé geschiedenis niet bestaat, is al lang geen wereldschokkende gedachte meer. Het verleden wordt telkens opnieuw op een bepaalde manier voorgesteld, en die voorstelling is vaker wel dan niet politiek gekleurd. Vooral in tijden waarin een nieuwe natie zich presenteert (en profileert) wordt het zogenaamde 'nationale verleden' ingezet ter legitimatie van het nieuwe vaderland en haar bestuurders. Meer en explicieter dan de historicus permitteert de literaire auteur zich daarbij een grote vrijheid. Hij selecteert een specifieke episode en een specifieke figuur, hij stelt die figuur in een bepaald daglicht, dicht hem of haar gevoelens, gedachten, een persoonlijkheid toe. Zo'n 'persoon' kan dan als lichtend voorbeeld voor de lezer voorgesteld worden, ter ondersteuning van de machthebbers (of net integendeel, als oproep tot verzet).

Die gedachte staat centraal in *De verheerlijking van het verleden*, de studie van Lotte Jensen over de relatie tussen natievorming en heldenverering in de negentiende-eeuwse Nederlandse literatuur. Jensen haalt – niet verwonderlijk – Helmers aan, die in zijn *instant classic* nationale epos *De Hollandsche natie* (1812) uitroept: 'Bemint uw vaderland, vereert uw voorgeslacht!' Dat in die liefdesrelatie tussen vaderland en verleden een bijzondere rol weggelegd was voor de literatuur, is uitvoerig betoogd door Joep Leerssen in *De bronnen van het vaderland* (2006). Leerssen blijft echter op de vlakte wat betreft de concrete literaire werken: hij besteedt veel aandacht aan de *Reinaert* als bron van nationale trots, maar over contemporaine Nederlandse literaire teksten die het vaderland verheerlijkten is bij hem weinig terug te vinden. Lotte Jensen concentreert zich net wel op die vaderlandslievende literatuur. Ik gebruik met opzet het woord 'vaderlandslievend', en niet 'nationalistisch', omdat de twee sinds 1933 geen synoniemen meer mogen zijn: voordat 'nationalisme' besmet werd door het 'Nationalsozialismus' ging het in de eerste plaats van zichzelf uit en impliceerde het